

Mutatvány a Rába György – Rajnai László levelezésből*

1988. OKTÓBER 19.

Kedves Laci!

Nem restellem megvallani, őszintén jólesett, amit a Kortársban megj. versemről írtál. Te vagy az első és mindmáig egyetlen, aki szóvá tette, és ráadásul pontosan úgy jellemezte, ahogy én belülről látom.

Én is úgy vélem, hogy egyik legsikerültebb versem, melyet az utóbbi években írtam, és szemlélete, kompozíciója s egyebek miatt magam is az Echo rokonának tartom, „homályosabb” részeinek meg örültem, mert ajándékba kapott asszociációs ablakoknak éreztem ezeket a részeket. A Goethe-kötetetről nem feledkezem meg, bár nem járom tervszerűen az antikváriumokat: amit küldhettem, azt a környékemen föllelhető féláru boltok jóvoltából tehettem, valamint egyetlen távolabbi kirándulásomnak köszönhetően: ez a Keleti környékére vitt. Azért engem is megnyugtat, hogy adott esetben orvosok vagy más jóakarók szivességét most jelképesen viszonyozhatod.

Elképesztően érdekes tájékoztatásokat adtál Pécs „rejtelmei”-ről. Amit Csorbáról megírtál, bárkit meglepne, de nem mindenki találná elképzelhetetlennek, – én sem tartom annak. Rólam írt s utóbb a Magyar Műhelyben megj. írásodra ugyan úgy emlékszem, még a Kossuth utcában történt személyes találkozásunk alkalmából is Tüskés opponálta meg, mégpedig a befejezésnek távolról és név nélkül P.J.-re, ill. NNÁ-ra utaló fenntartásai miatt, mindamelllett igencsak lehetséges, még ezt a döntést is a helyi tekintély ítélete alapozta meg. Mostani beszámolóid egyéni élményedről fölöttebb elgondolkoztató. A Jelenkor és köztem kialakult kapcsolat megszűnése nem okoz nekem főfájást, mert van hol igazolnom jelenlétemet, ha netán ez a gond aggasztana, de nemigen tudtam magamnak megmagyarázni, hiszen Csordással bajom nem volt, neki sem velem, ritka találkozásaink korrektek voltak. Ezzel szemben Csorba szerepe K.-díja óta országosabb lett, és Nemes Nagyék mellé állította egyik gyakorlati feladatban, s ez elég ok, hogy a „barátom” ellenlábásától távol tartsam magam: az egyes szám 1. sz. itt persze nem engem jelent.

Mégis ne fogadj fenntartás nélkül semmiféle információt. Az idevágót harmadkézből kaptad, s elindítóját, ha esetleg formálisan ismered is, a lelkébe aligha látsz: nem is volt rá elég alkalmad. Meg aztán a férfiak közt sem ritka a kútmérgező típus, ezért ne alkoss elhamarkodottan olyan erős véleményt, amely egyébként kedvezőtlen pozícióba sodor. De soraidból úgy veszem ki, tanácsom alkalmasint fölösleges, mert tételesen a pragmatikus bölcsesség szavait fogalmazod meg.

* Köszönet a Petőfi Irodalmi Múzeumnak, hogy hozzájárult a levelek közléséhez.

A Magvető jövő esztendei „Szép versek” kötete számára a napokban fotókat készített rólam Kecskeméti Kálmán. Beszélgetés közben, minden fogódzó nélkül szóba hozta, hogy három évig Pécsen élt, és visszaemlékezésének első perceiben szóba hozott, Dante-kutatónak titulálván, s olyan jóakarójának, aki nemcsak horoszkópját készítette el, hanem még Breuer Marcellel is összehozta; azt is mondta, egy ideig Martynnál lakott. Miféle embernek tartod? Kérdezem ezt annál inkább, mert Pesten homlokegyenest ellenkező jellemzéseket hallottam róla.

Még egyszer s remélem utoljára visszatérek VK nyilatkozatára. Amikor először közölte velem szándékát és bemutatta írásának piszkozatát, élőszóbeli megnyilatkozásaiban csak L. elleni indulatait forrtak. Most is azt vallom, és tartok tőle, bonyodalmai még nem ültek el: a baj fő oka a szerencsétlen önmonográfia. Megírtam többször s most megismétlem: nem volt még arra példa, hogy valaki önmagáról írjon felső fokban pályaképet, de arra sem, hogy egy szakmájában elfogadott személy ehhez a nevéet adja. Lehetnek ebben a könyvtanulmányban igaz részek, és lehetnek a valósággal ellentétesek, a kiadvány hangneme ingerli az embereket, a szakmát legkivált: ez tény, s persze a különleges szerzői viszony mindenekelőtt. Amikor lázas állapotomban KL fölhívott telefonon, mondván, már mindenkitől engedélyt kért a magánlevelek közlésére, csak kettőnkől nem, kihozott a sodromból, s azt jószóltam neki, még be is perelheted, s ha ez megtörténik, a bíróság elmarasztalja. Szent Meggyőződésem, hogy akkor még korrektúrában szűrtak be egy rád vonatkozó dicséretet, olyasmit, hogy R. már akkor „nagy ember”, vagy hasonló hogy kiengeszteljenek. Ugyanakkor a stílustalan magasztalás, hiszen minden felső fok az, írják bár Adyról vagy Babitsról, ugyancsak kiválthatott indulatokat: meglehet, épp VK-ból.

De én magam is arra a személyre gondoltam, akit szóba hoztál. Nem tudtam pontosan kinek-kinek az érzelmi – akkor érvényes – képletét, Mátyás meg is lep, de kettőtökre, ill. hármótokra gondoltam mindig is. Most megtisztelő barátsággal beavatsz akkor érzelmeidbe és későbbi levelezésed lényegébe, s ez immár világos, de Kálmán hajdani érzelmeit úgy ítélem meg, ahogy most jellemzed, így föltételezésem aligha alaptalan. Fönntartás nélkül egyetértek azzal a portréval, amit Sáriról festettél, s igazad volt, van abban, hogy alapjában véve ti ketten nem egymásnak születtetek. Ezt Sári későbbi pályája is igazolja: „elkötelezettsége”, karriervágya, melyet sajnos, nem kísér valódi irodalomértés, de vmihübrisz: olyan pártfogó nyájassággal tud szólni az emberhez véletlen találkozások alkalmából, hogy csak mulatok magamban. Ami a legszomorúbb, kívülről csak úgy emlegetik, „az az alkoholista”. Ez nyilván betegségének és kényszerű válásának együttes következménye. Nem kevésbé igaz, hogy mutatott, még pedig önként, az életben konstruktív baráti gesztusokat, és mindkettőnk javára!

Nem láttam a TV-ben sem a Tüskés-portrét, sem LB-t, utóbbi engem érintő szavait azonban tudomásomra hozták. Gyergyai sohasem volt a bátorság szobra, és malicia is lakott benne, ami az utóbbiból rám háramlott, azt tapasztaltam jóakarata mindig elfeledtette velem. NNÁ Petőfi-, ill. Vörösmarty-magyarázatait én is őszinte becsüléssel olvastam, de nálad kevésbé vagyok szerencsés, mert meghallgattam a Rá-

cióban illusztrációkkal kísért beszámolóját megrekedt drámájáról, melyet Babits és Csinszka kapcsolata köré kívánt koncentrálni, és megnyilatkozásaiban a fél-tájékozottság keveredett az agresszív pökhendiséggel: a téma ui. nemcsak ismert, hanem részben ismételtlen publikált, s már rég megpendített, ő azonban fölfedezőnek állította be magát, s a szakkutatókat tudatlanságban marasztalta el.

A fölfedezés fűszerével hatott rám elbeszélése Sz. és a Magvető h. igazgatójának abszolút személyes kapcsolatáról. A hölgy férje, aki egyébként igen kétéves hírnévnek örvend, ha ezen lehet örvendeni, most lett az Írószöv. kinevezett főtitkára úgy, hogy a választmánynak sem tagja, választmányt a döntésről meg sem kérdeztek. Ami a mindennapi ballépésekből komponált kis magyar pornográfiát illeti, az eset nem tesz hozzá újat, legföljebb a hölgy ízlése lep meg; különben sem lehetett könnyű ilyen távolságból a kapcsolat praktikumát lebonyolítani.

A fönti kinevezés más színben tünteti föl a szellemi mozgolódások valódi távlatait. KK sem maga fog szerkeszteni: előttük tölják a történész Hanákot, aki nem mulasztott el egyetlen áramlatot sem kiszorgálni, s most is persona grata. De hallottad-e a Rádióban Püski nyilatkozatát? Közös „amerikai-magyar” kiadót alapított (ő az amerikai), P. Isis néven; régi kiadványait kívánja itthon elsősorban megjelentetni, így Az egész látóhatárt, A minőség forradalmát és általában Veres Pétert, valamint, úgymond, az új fiatal népi írókat. Irodalmi életünk egyetlen vívmánya az volt, hogy megszűnt a nép és urbánus megkülönböztetés, s most jön Püski, és fölszítja a régi, ma már érvénytelen ellentéteket. Állami intézményben, a Népműv. Int.-ben kapott hivatali helyiségeket, és kijelentése szerint rá kívánja tenni kezét A Hírel-re, melyet Csoóri jegyezne a tervek szerint s eredetileg Illyés dédelgetett terve volt. Tőlem kértek kéziratot, sajnós adtam, s most nem tudom, mitévő legyen: ilyen partikuláris színezetű orgánnummal nem óhajtok kapcsolatot, de talán most már ők sem velem. Azt hiszem, hagyom folyni a dolgokat, s a jövőben, újból nem adok nekik kéziratot, – ha az adottat egyáltalán közlik.

A Tinódi Kiadó gondozásában és Vidor szerk.-ben megjelentek Galsai humoros tárcái posztumusz kiadásban. Sajnos, meghökkentően alacsony színvonalúak, igaz rostaalja. Vidor annyira lelkesedett menet közben, hogy fejtörést okoz nekem, miként fogalmazzam meg a véleményemet.

Visszatérek személyed kedvezőtlen pécsi fogadtatásának feltételeire. Ujraolvastva kapott információt, emlékeztettek, az én tapasztalataim ezzel ellenkeznek. Ki tudja,

*Rajnai László és Rába György
az 1940-es évek végén*

hányadszor mondom el, írom le: Sz. foglalkoztatásodra vonatkozó javaslatomat azzal utasította vissza, hogy ők „nem jótékonyági intézmény”, továbbá azzal, hogy minősíthetetlenül viselkedtél Várkonyi Nándorral, s az ellentétben a Jelenkor V. mellett foglal állást. Ezen kívül más is lehet igaz, mindezt azonban az én pófamba vágta Sz., és ez önálló cselekvésre, egyéni hozzáállásra vall. Meglehet, Csuha hallhatott manapság is rád vonatkozó negatív kijelentéseket. „évtizedeken át” azonban nem is szagolhatott a Jelenkor ügyeihez és embereihez, így nem lehet tudomása olyan hadi titokról, miszerint Cs. „zárta” volna el előled a folyóirat kapuját. Függetlenül minden friss személyi híredtől lélektani igazság, hogy ha emberek hosszú időn át szorosan össze vannak zárva, márpedig a pécsi élet ilyesféle összezártságot jelent, akkor a másik bőre horzsolja, fölsérti az övéket, s még a fegyverbarátság is indulattá változhat.

A Demokrata Fórum mellett más, hasonló szervezkedések is indulnak, de hozzám egyik sem áll igazán közel, annál kevésbé, mindegyiken átütnek valamelyik régi párt körvonalai. Az „Új Márciusi Front” kriptokommunista szervezet, s azt a látszatot keltik, hogy a központi vezetés önmaga mellett egy szalonképesebb utitárs csoportot kíván erősíteni – a többek rovására. A napokban hallottam a „szárszói Front” egyik megalapítójának nyilatkozatát a Rádióban: az illető tételesen a Kisgazda Párt örökösének nevezte szervezetüket. Cserkészek szervezkednek, a fővárosi utcákon pedig camping asztalkákon hemzsegnék a mozgó könyvárusok: valamennyi az új kiadók könyveit árusítja. A kiadványok közt sok a krimi, a pornográfia, de akad köztük népszerű egyszersmind igazi külföldi irodalom is. A Tinódit egy Molnár Imre nevű költő-műfordító holmi örökségéből mozgatja, és a Csúnya nők dicsérete (ez a Galsai-könyv) utolsó oldalán Bajcsy Zs., Morgenstern, Fónagy (Mágia), Gaál Mózes (Achilles haragja) továbbá Grandpierre és Timár Gy. régi könyveinek új kiadását ígéri. Ezért szerintem nem érdekes kiadót alapítani, de el sem tudom képzelni, hogy efféle publikációkra harapjon a közönség. A terjesztők (három ilyen intézmény van) a Galsai-kötet kinyomott példányainak csak kétharmadát voltak hajlandók átvenni a boltok számára, – a többit raktározni kell. (20,000 pld.)

Ha Kárpátival egyébként is van folyamatos tárgyalni valód, akkor alkalmasint jelentkezik. Megeshet azonban, hogy ilyen új életkezdéskor rengeteg feladata támad, s ezt meggondolva, akár magad is megkeresheted. Megkérdezem, ha rajtad múlik a dolog, mostanság milyen nemrég megj. könyvről írnál a szokásoknak megfelelő, rövid 2-3 oldalas recenziót? Ha egyáltalán kedved lenne ilyesmihez. Nem mintha konkrét lehetőségem volna, de talán...

Baráti szeretettel Gyurka

PÉCS, 1988. OKTÓBER 25.

Kedves Gyurka,
örülök, hogy bármely szerény, de mégis visszhangja lehettem Kortárs-beli versednek, már csak azért is, mert a kollégák – és a laikus olvasók még kevésbé – nem szoktak

sietni észrevételeikkel, holott a legtermészetesebb dolog, hogy az író, ha már egyszer publikálta munkáját, kíváncsi a fogadtatására. Itt van pl. az én okt. Jelenkorban közölt írásom Várkonyi „Elveszett Paradicsom”-áról; még azok sem mondanak véleményt, akik véletlenül elolvasták, pedig ennek a kritikai fejtegetésnek a tárgya – és nem az én becses személyen – ma föltehetően sok embert érdekel.

Vagy netán a mi várakozásaink volnának túlzottak? Meglehet. Sok író – és most éppen a szegény K. Kamilra gondolok – egész életében nem gyógyul ki abból a hitéből, hogy ami egyszer bárhol nyomdafestéket látott, az önműködően bevonul az emberiség tudatába. Erről, sajnos, szó sincs. De az idők is előnytelenül változnak. Jól emlékszem, hogy amikor fiatalok voltunk (kb. ’45 és ’48 között), egy-egy jól sikerült vers vagy novella megjelenésekor az egész íróársadalom valóságos lázban égett, mindenki sietett mindenkivel közölni elragadtatását, hónapok múlva is kívülről idéztünk verseket, s ezeket mind a mai napig nem felejtettük el. Ma? Jó, ha elkaphatunk egy-két futó megjegyzést, azután ki-ki rohan tovább a maga szűk kis ösvényén. A könyvek sem kivételek: slágerek még akadnak, de a piac törvényei szerint ezek is hamar feledésbe merülnek, s jöhetnek az újabb efemér szenzációk. Bár ezek sem igazi szenzációk már, s egyre nemtelenebb eszközökkel igyekeznek magukra irányítani a figyelmet. Siker és érték talán még soha nem fedte ily kevéssé egymást. Ezért ma jószerevével csak kétféle írótipusról beszélhetünk: a lármás publicitásért lihegőről és a rezignáltról.

Érdekes volt olvasnom leveledben a Kecskeméti Kálmánról írott sorokat. Mi tagadás, rég megfeledeztem róla. Szóval, most fotózik. Valóban ismertem, s eléggé kínos helyzetből adódóan: ő lett Sün nevű barátnőm (bizonyára emlékszel még rá) második férje, s egy kislányuk is született. De nem is tudom, miért nevezem ezt „kínos”-nak, hiszen akkor már rég mögöttem volt az egész história. Ez a Kálmán nyugtalan ambíciózus, kissé hisztériás jellem volt, képzőművészeti vonalon próbált érvényesülni, de nekem kezdettől fogva az volt a benyomásom, hogy soha nem fogja tudni meghaladni a dilettáns szintet. Martyn F. viszont az az ember volt, aki, bármilyen jól meg tudta különböztetni az igazit az áltehetségtől, senkit nem küldött el magától, ellenkezőleg, szisztematikusan gyűjtötte a híveit, szinte beláthatatlan kapcsolatrendszerrel épített ki, egyforma céltudatossággal szervezte meg jelenét és jövőjét, soha senkit nem bírált, inkább csalogatott magához mindenkit, olyannyira, hogy előzékenysége sokszor érthetetlennek látszott – csak ő tudta vagy remélte, hogy ki mikor és mire lesz használható. Ebben ugyanolyan nagymester volt, mint Kodály. Kálmán alapjában véve rokonszerves és impulzív fiú volt, semmi okom nem volt arra, hogy elzárkózzam előle. Amikor megtudtam, hogy unokája annak a Kecskeméti Árminnak, akinek két kötetes könyvét a zsidóság történetéről korábban nagy érdeklődéssel olvastam, azt hittem, Kálmántól valami közelebbit is megtudhatok nagyapjáról, mert az öregúr, könyvéből ítélve, figyelemreméltó egyéniség lehetett. Az unoka azonban, sajnos, semmi érdemleges felvilágosítással nem szolgált.

Kissé magam is csodálkozom, hogy Csorbáról kapott – akár hiteles, akár nem egészen hiteles – információim néhány nap elmúltával már alig érdekelnek. Elég annyi,

amennyit biztosan tudok, mint ahogy teljesen egyetértek veled abban, hogy Szed.-t igazán nem kellett buzdítani arra, hogy mindvégig persona non gratának tartson. Még csak két dolgot jegyeznék meg. Nem arról a kritikámról beszéltem a múltkor, amely végül a párizsi Magyar Műhelyben jelent meg (s amelyet a Jelenkor nem közölt), hanem arról, amelyet „Férfihangra” c. kötetedről írtam később: ezt adta vissza Csorba személyesen, ironikus megjegyzések kíséretében. Akkor ezt is a M. M.-nek küldtem el, Nagy Pál el is fogadta, de nemsokára közölte velem, hogy folyóiratukban megszüntetik a kritikai rovatot, így hát ez a kritika azóta sem látott napvilágot; neked annak idején elküldtem a kéziratot. – Ami pedig Várkonyival történt összeveszésemet illeti, a Jelenkor embereinek volt a legkevesebb joguk arra, hogy álszent módon V. pártját fogják. A Jelenkor – Csorba, Tüskés, Szederkényi stb. – majd egy évtizedig füttyült Várkonyira, reakciós, vén bolondnak nevezték, róla írott tanulmányomat valóban minősíthetetlen szó- és írásbeli megjegyzésekkel utasították vissza. Amikor aztán Várkonyi újra szalon-, ill. pártképes lett, földig hajoltak előtte, akárcsak Weöres S. előtt, akit korábban, jelenlétemben, hahotázva zenebohócnak neveztek. És ez az erkölcstelen kompánia ítélte el engem és keltette rossz híremet, ahol és ahogy csak tudta.

Nézetem szerint Lakatos önmonográfiájának nem annyira önmagasztaló hangja (bár kétségtelenül ez is) sértette igazán Vargha Kálmánt, hanem ahogyan Pista megfélemezett Kálmán akkori szerepéről, s helyette engem tolt előtérbe. Ezt én soha nem igényeltem, de Kálmán haragját sem érdemeltem meg. Pista állítólag nemrég írt nekem ebben az ügyben egy magyarázó levelet, de amikor értesült Kálmán haláláról, úgy döntött, hogy elhunyt barátunkra való tekintettel mégsem küldi el nekem.

Most pedig egy látszólag jelentéktelen, de teljességgel érthetetlen dolog. A mai újságban, ahogy ez már régóta szokás, egy cikk ismerteti (névtelenül) a Jelenkor e havi számát. Sorjában közli a benne megjelent verseket, szépprózát, tanulmányokat, kritikákat stb. És ahogy ez természetes, minden esetben az író nevét is. Egyetlen kivétellel: az én tanulmányommal kapcsolatban megemlékezik Várkonyiról, könyvéről és még egy-két más dologról is, csak a nevemet felejtje el kiírni. Kb. 30 név között egyedül az enyém hiányzik. Ilyen cikket nem lehet másképp megszülni, csak úgy, hogy írója előtt ott fekszik a szóban forgó szám. Az idevágó mondat egyébként már eleve úgy van megszerkesztve, hogy bele se férhetne egy név. Kinek vagy kiknek az érdeke az ilyen otromba „tévedés”? Ujságíró munkája, vagy a Jelenkor szerkesztőségében állította össze valaki? Tudod, hogy ennél fontosabb alkalmakkor sem emeltem soha szót, most sem fogom megtenni, de azért eszembe jutott, amit Karinthy mondott egyszer magáról: üldözési mániám van, mert üldöznek. –

Tegnap este a TV Stúdió '88 műsorában láttam a Püskivel készült beszélgetést. Csakugyan változatlanul a 45 előtti, népi írók munkáinak újbóli kiadása a szívügye, New York-ban már jó ideje ezt teszi, és most idehaza is ezt szeretné folytatni. Azt hiszem, főleg akkor, ha ilyen idős emberről van szó, akinek ráadásul ez volt az élete műve, ter-

I.

A gyermek nem tud öleiről é. családjának nemek.
 ismét szinte jätökös csupán nyiladozó cselekedet igazán.
 A gyermek öntudatos cselekedetét első napja az erélyes tevényt
 stant edem ismerte. Nemcsak a nem szüleit öörlé, mint
 az első csele, ajándékul hozzá felőre hatálmartól.

Az ősi királyi birtoklélvélmet é. a kiterjedt családjának
 fontossá a "hú anyja", a szép Erdély barnafüve "léánya"
 a nyugtalanvált, melandritinán hajló, szelenségtlen apa,
 fél a halál utólag ragad el öörlé a kisfiú vérsé első,
 mikor még méltány elemzésé alattalan emlékkel szeg
 aligba maszkatoló vele a gyermek lelétben.

Az ősi Kötöly ké. Ölesteren születé. Közéj. bolond
 megébbé. 1790. augusztus 8-án. A anyja, Bötöny ifjú,
 éppen születémet volt kétévesében, mikor puzósít gyermeké,
 a ki Ferenc, világra jött. Közéj. bolond adós Erdélyhez bar.
 köpél, a szép szalma kézőre Kötöly: "Én fél Erdélyt vágyok,
 a valahánnyor é földet gondolatom. postai. kel ömlé el
 hobbelen. kerebbe jut a hó, ki mindenit elvagyok a meg.
 it. meg öt vátitó szavára elhagyó; kerebbe jut a barma
 szép kölyökede. ki engem öt szavára rálogant mutatott
 be fejeid - az én anyám."

A féj, Kötöly Péter, a Kötölyek ősi földjein gazdál.
 kóttl. határmában é. Biharban. A hajdan magyarkörözésén ki.
 tól abba az időben más meglehetősen meggyapant, de
 még elegendő volt akkor, hogy uraimat gondatlan éleket
 birtoklélvélmet a hajdan jelentő gyerekek jutkára öret a vái.
 maggye. islebb é. A Kötöly. unatid újrozó tüköncé folya.
 márn nem egy alipainat adott határmái meggye, a szeg a
 házománnyor aubindé ébretek fel kézőre legifjabb raszi.
 ban. Feltűbbé is, mikor élete végén é. alipainnyor pi.
 házó, igaz, időselemmel Kötöly Péter Biharban, az ő.

mardi birtoklélvélmet gazdálkodott, sámmal magyarkörözés
 öörlébbé. A család: házománnyor islebbé, mi. volt, de
 emberek ismét. Fellegyét. Bötöny ifjúvót, még csúsz.
 adatunk ismerte. Főmár egy följegyzései spiritus hódos,
 ismo, barma raszomáda lehetett. Élet gyermekét ölt féjé.
 velt, köztük két léányt (Bonitát é. Maritát, ezek korán
 elhaltak), a fiút mind Ferenc utai gyölekké: sámmal, a.
 idám é. végül Péter, nyolc hónapra atyja halála után.
 A szeg, fiatalasszonyával is korán két gyant a végzet.
 az 1802 é. elején magyarkörözésé hágyta gyermekét a világra.
 ban.

mészetes, hogy továbbra is erre összpontosítja tevékenységét. Alátámaszthatja az is, hogy az un. „urbánus” írók könyvei, amennyiben időtállóak, az elmúlt években nálunk újra megjelentek, a Magyar Élet kiadványai ellenben nem. Ez, valljuk meg, eléggé egyoldalú kultúrpolitika, van-e hát akkor jogunk kárhoztatni egy másik, hasonlóan egyoldalú törekvést? Én sosem rokonszenveztem a népekkel, de a tehetségese, gondolom megérdemli, hogy az azóta felnőtt nemzedékek is megismerjék őket. Azután ne felejtse el, hogy a 45 előtti „népi-urbánus” ellentét csak a szóhasználat tekintetében szűnt meg a későbbi évtizedekben, valóságban szívósan továbbélt, és él a mai napig. Nem tudom biztosan, jellemző-e Európa egész keleti felére ez az ellentét, de a legújabbkori magyar és (klasszikus) orosz irodalomra föltétlenül. Mindenesetre talán nálunk a legerősebb. Véleményem szerint, ha nem fájul el, s nem mérgezi meg a szellemi légkört, még kívánatos is lehet, mert pezsgést és termékeny feszültséget hoz létre. Ma van egy rakás költőnk és prózaírónk, akiknek írásai nyernének azzal, ha lefordítanák valamely nyugati nyelvre, mert lelkileg annak a kozmopolita „szellem”-nek a szülőttei, ott van a hazájuk, ott él a természetes közönségük. Még a mai szellemi konglomerátumban is csalhatatlanul felismerem a francia íróban a franciát, az angolban az angolt, a németben a németet, az amerikaiban az amerikaiat (Északon és Délen egyaránt), de a lengyelben is a lengyelt, a jugoszlávban a jugoszlávot, az oroszban az orosz stb., csak éppen a magyar tollforgatók jelentős része tesz olyan hatást rám, mintha egy sehol nem létező nép és nyelv irodalmából fordították volna magyarra őket. Tehetőséges emberek is válhatnak utánzóvá vagy közönséges epigonná, ha magukra öltik egy másik világ idegen gunyját, de saját lelküket vesztvén az idegennek csak a modorát tanulják el, annak ösztönösen megnyilatkozó belvilágát és az új viseletben is továbbélő hagyományait már nem. Más szóval: a nyugaton is másodrendű, múltó divat jön át, azon az áron, hogy az itthoni hangoknak hallgatás a helyük.

Én nem hiszem, hogy neked vissza kellene vonulnod a Jelenkortól, hiszen, mint magad is mondod, a viszony mindkét fél részéről lényegében máig korrektnek nevezhető. Azt persze soha nem lehet tudni, Csorbának mi feküdte meg éppen a gyomrát, vagy milyen praktikus és önös cél készíti arra, hogy fordítson egyet a kormányon. Egyet tudok: féltékenysége oly mérvű, hogy az már nem is mérhető. Csordásról pedig tudnunk kell, hogy éppen Csorba (ahogy ezt nekem még Szed. panaszkolta keserűen egy őszinte pillanatában) szorította őt háttérbe hosszú évekig valamennyi nemzedék-társával együtt, s ezért érthető, hogy most, amikor végre nyeregben érzi magát, közlés dolgában barátainak biztosítja az elsőbbséget. Ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy nem becsüli az idősebb generációkat, sőt – és ez eléggé ritka dolog – kifejezetten tisztelettel közeledik hozzájuk. Ami pl. engem illet, még az elmúlt télen önként sorra járta az Európa Kiadó szobáit, az új igazgatóval is tárgyalt érdekemben, s megígértette velük, hogy adnak nekem kiadásra szánt, idegen nyelvű könyveket lektorálásra. (Mondanom sem kell, hogy ebből azóta sem lett semmi sem.)

Köszönöm, Gyurkám, hogy megpróbálnád elhelyezni esetleg írandó recenzióimat, de az igazság az, hogy továbbra is kedvetlen vagyok, nem fűlik a fogam az íráshoz, s

örülni fogok, ha beválthatom a Jelenkornak tett ígéreteimet. K. Kamil jó három hónapja átadta az Isisnek (Püski-Eötvös) régi Vörösmarty-könyvem; azóta két határidő is lejárt, de ez a kiadó még mindig nem nyilatkozott, vagy Kamil feledkezett meg a dologról. Nincs sok reményem, de hátha – és akkor ez lelkileg-szellemileg is bizonyára felfrissítene. Csakhát a cenzura... A napokban üzenték nekem, hogy Kovács Sándor Iván éppen itt van Pécsen, melegen érdeklődött irántam, és látni szeretne, de aligha lesz rá ideje. Mondd, kiféle miféle ez az ember? én csak a nevét ismerem.
Baráti öleléssel Laci

1988. NOVEMBER 8.

Kedves Laci!

A pécsi (megyei?) újság téged illető, negatív megkülönböztetése aljas eljárás, aligha véletlen és jogosan bánt. Szerintem vagy a régi dogmatikus beidegződés megnyilvánulása, mely szerint kell lennie Fekete Péternek s erre a szerepre téged választottak, vagy személyes indulat jele, ami szintén nem ritka jelenség: a mi szisztémánkban a különböző szemétdombok kakasai visszaélnék mikroszkópikus hatalmukkal, önkényre használják. Emlékszem, amikor a Babits-centenárium alkalmából főelőadásra kértek, melyet az Akad. nagytermében olvastam föl, s ráadásul az egyik délutáni ülészen elnököltem is, a napilapok egy-egy mondatban jelezve az előadások tárgyát, valamennyi referátumot ismertetve beszámoltak a két napos ülészokról, az én nevemet, valamint Latorét és Nemes Nagyét egyszerűen említetlen hagyták, – kivéve a Magyar Nemzetet, mely ismertetése végén nevünket tisztességgel, bár formálisan felsorolta; a többi újság az MTI alapján tájékoztatott. Én különböző tiltakozó leveleket írtam az Írószöv. elnökségétől a Miniszterig, s ez utóbbi megbízásából Tóth Dezső hivatalos tájékoztatást adott. Holott nyilvánvaló volt, hogy az Akad. ez alkalomból megb., egyszeri „sajtófőnöke”, Bodnár tudatosan nem akarta leadni az én nevemet, s hogy eljárását kendőzze, még két nevet, és pedig ugyancsak költőket elhallgatta írásbeli információjában, azaz ellenem irányuló orgyilkos kísérletét még két embert sujtó lépéssel kendőzött. Most a középkorú nemzedék úgy emlegeti Bodnárt, mint nagy tudóst, a közélet élő lelkiismeretét.

Örülök, hogy van remény egy munkád kiadására; bár a Vörösmartyt régen írtad, mai megjelenése, gondolom, megörvendeztetne. Nem rejtem azonban véka alá, hogy szorongok: az említett kiadónak a spiritusrectora által a Rádióban jelzett munkatervébe nemigen illik a te tevékenységed. Bár alaptalannak bizonyulna a szorongásom!

Sajnos ezúttal is félreértetted utolsó levelem egy-két passzusát vagy talán, elsősorban a Jelenkorról írva, a hangsúlyokat nem jól raktam ki. De kezdjük azon, hogy mindeddig nem olvashattam a folyóiratban, közelebbről okt.-i számában megj. írásodat, holott szívesen megtettem volna Bp.-en a Jelenkort több napi utánjárással sem lehet megszerezni. Annak idején Sz.-nak is megírta, rosszul terítik. A hónap elején Pécsen utcára került szám a hó végére ér ide, tételesen néhány példány, és rapszodi-

kusan jut egyik újságárusnak, a másiknak nem. A nagy könyvtárak vagy nem tartják vagy zárva vannak, voltak. Folyóiratot ált. az Írószöv. könyvtárában szoktam olvasni, de ezt a tékát tavasz óta tatarozzák, megközelíteni lehetetlen.

Mindamellettt megpróbálok fölmenni a Várba, a Széchényibe, ott talán elolvashatom. Ami az én kapcsolatomra vonatkozik, arról nem gondoltam, hogy „visszavonulok” a J.-tól. De mivel keveset írok, bárki megértheti, hogy annak a periodikának adok kéziratot, amely kér tőlem: ezt a J. másfél, két éve nem tette. Ráadásul megtörtént már, hogy – Pákolitz idejében – a már akkor is hosszú múltra visszatekintve, a szoros együttműködésre gondolva kérés nélkül küldtem nekik, de P. a verseket gombba sorok kíséretében visszaküldte, s ami erősebb, egy hét múlva Csorba ugyancsak írt egy levelet, amelyben hosszan fejtegetve megtanított arra, minek adok olyan helyre írást, ahol nem kérnek tőlem. Ezért már akkor is mintegy két évig szünetelt kapcsolatom Péccsel, de amikor a frissen hivatalba lépő Sz. kért kéziratot, adtam, s a kapcsolat az utóbbi esztendőig folyamatos volt. Csordás ellen semmi kifogásom. Véleményeddel azonosan gondolkodtam jóval korábban magam is, nevezetesen: lehet és van is koncepciója. Ennek lényege, hogy saját nemzedékekre kíván építeni, és ha e táborba tartozók jókat írnak, álláspontja nagyon is indokolt, hiszen a fiatalabbak, egy-két az égre lött rakétától eltekintve, ma igen nehezen érvényesülnek. De nem kevésbé igaz, hogy az elmúlt két esztendőben olyan helyzetem alakult ki, hogy bármennyire nehezül a könyvkiadás helyzete, s ez engem igencsak érint, a periodikák szaporodtak, és létfenntartásukhoz kézirat kell, ezért nap nap után kérnek kéziratot. Gyakorlatilag négy-öt folyóirat kéri rendszeresen kézírataimat, és ezen kívül, alkalmoszerűen, ez is, az is. Mivel keveset írok, annak a periodikánk adok kéziratot, amelynek rendszeresen dolgozom, amely állandóan figyel rám. Ha, például, a nem elsősorban irodalmi folyóirat Budapest kíván publikálni szokása szerint féltucat verssel, az kialakult gyakorlata szerint rendkívüli gesztus, így is kell rá reagálni, hiszen egyszerre csak egyetlen költőt közöl. Más okból, hasonló kedvesen illik viszonzni a pozsonyi magyar folyóirat kedvességét. Mindez nem jelenti azt, hogy adott esetben ne adjak a Jelenkornak kéziratot, ha lesz mit.

Kovács Sándor Iván a középkorvégi, magyar nyelvű irod. specialistája, foglalkozik pl. Balassival is. Hosszú ideig főszerkesztette a Kortársat. A társadalmi hierarchia kihalási törvényeinek megfelelően magasra jutott, most egyet. tanár, de úgy tudom, nem tanszékvezető; talán a pesti bölcsészkaron működik, de ott Tarnai Andor a régi tszék vezetője: mint tudod, mostanság ugyanazon a tszéken több, egyet. tanári címmel működő előadót is találhatsz. Amikor KSI föltűnt az égen, nekem egy kedves gesztust tett. Meglelvén egy antikváriumban a Búvár egy példányát, ismeretlenül elküldte nekem. Udvariasságát megköszöntem, s egy későbbi könyvem dedikált példányával viszonztam. Ezután történt, hogy Lengyel B. a Kortársban egyik narcisztikus visszaemlékezésében odanyilatkozott, hogy 1947-48-as Róma-Párizsi tartózkodásuk idejére nekem adta át az Újhold főszerkesztését, holott, nagy megrökönyödésünkre, de nyilván alapos megfontolásból a tisztet Gyárfásnak és a tőlünk nagy távoli Örkénynek adta. Én írtam KSI főszerk.-nek, miszerint ezt a kitélt rek-

tifikálnám. Fölvívott telefonon, és egy kiképző őrmester modorában tudatta, ez csak LB újabb viszontválaszával együtt lehet s ha nem tetszik, máris befejezte a tárgyalást. A feltételt el kellett fogadnom, a modort nem. Ekkor érdeklődtem és fölvilágosítottak, a magyar irodalomban ennyire brutális modorú Csák Máté még nem vadászott. Ismerőssel, ismeretlennel úgy beszél, mondták, mint egy rossz kutyával. A Rádió munkatársai pl. azt mesélték, amikor beteszi lábát a főkapun, mindenki menekül, mert józan ésszel elviselhetetlen, ahogy már köszönés helyett emberekbe belerug, beletapos. Ehhez képest nem tett rk.-i eredményeket az asztalra. (Janus P., Sambucus, stb.) Mindez valamelyest a felső vezetés tudomására is jutott, és most nem futtatják annyira, mint korábban.

Most érkeztem azonban válaszom legnehezebb részéhez, ami nem csekély gondot és fejtörést okozott nekem. Ez a probléma Püski személye és tevékenysége körül összpontosul. Kezdem azon, hogy megint egy gyökeres félreértésből, meg sem tett kijelentéséből indulsz ki. Amióta az eszemet bírom, az az alapelvem, hogy bárkit korlátozzam vagy korlátoztassak, magam volnék a sztálinizmus, amely engem sem engedett megjelenni. Más kérdés, hogy negyven éve retorziókkal együtt érvényesek olyan nemzetközi törvények, s e törvények megalkotója, egyszersmind ellenőre az Egyesült Nemzetek Szövetsége, melyek egészen szélsőséges világnézetű megnyilatkozásokért, kiadványokért azokat a nemzeti államokat teszik felelőssé, melyek a jelzett művek megjelenését elősegítették vagy lehetővé tették. Nos, Püski adott ki ilyen műveket, kettőt cím szerint is említhetnék, de lehetetlen, hogy ezt ne tudd. De fontos megjegyezmem, ha ilyen művek egy nemzetállam, nevezetesen Magyarország tiltakozása nélkül napvilágot látnának, Románia, mely a nemzetközi nyilvánosság előtt amugyis hasonló, s eddig alaptalan érvekkel támadta hazánkat, olyan fegyvert kapna a kezébe, mellyel nemzetiségi politikánkat kivégezhetné.

A főnti gondolatmenetet azonban, már ne is haragudj, épp a te pontatlan megfogalmazásod tette szükségessé. Püskinek annyi esze talán van, vagy ha neki nem, tanácsadóinak: legkényesebb hajdani kiadványainak újraközlésével nem próbálkozik. Tétélesen szembeállítod azonban az „urbanus” írók újbóli kiadását, „amennyiben időtálló”, mint írod, és kinyilvánítod: ez így meg i történt, ezzel szemben a Magyar Élet kiadványai nem jelenhettek meg. Először is: ez logikailag pontatlan konstrukció, ezek nem korrelatív fogalmak: urbánussal a népit, az egyik kiadóval a másikat, a Magyar Élettel, mondjuk, a Révai Kiadót kellene szembeállítani, azt, amelyikben a kiadás orosz-lánrésze Illés Endre és Rónay György ízlésétől függött. De munkahipotézisül kiindulok a te polarizációból. „A minőség forradalma” régi kiadásának, mely megvan nekem, borítója föl sorolja Püski szerzőit, akik, nézeted szerint nem jelenhettek meg, ellentétben az urbánusokkal, akik, mint vallod, csak akkor kerültek indexre, ha értéktelen tollforogatók voltak. Nos, itt van Veres Péter, P. egyik fő kiadottja, előbb újjáépítési, majd honvédelmi miniszter, nehéz években (1954–56) az Írószöv. elnöke, akit 56-ban az újjáalakult Parasztpárt a gyűléstermébe nem akart beengedni, és csak Illyés szenvedélyes közbenjárására kooptálták. A személyi kultusz véres szakaszában publikált, osztálygyűlöletet erjesztő könyvei, szak irományok, a Pályamunkások (1951), Próbatétel vagy a

Balogh család története, valamennyi kötelező olvasmány a konstrukció perek idején; mint tanárnak, nekem is kellett velük, fogcsikorgatva, küszködni.

Ezzel szemben, ha urbánusnak nevezhető, Kassák, aki akkor szakította meg Veres Péterrel a kapcsolatot, amikor nyilas lapokban publikált, a rákosizmus idején nem jelenhetett meg: talán ő se időtálló költő? Püski másik szerzője –Darvas, építésügyi (47-50), közoktatásügyi (50-53), népművelési (53-56) miniszter, 51 és 53 közt az Írószöv. elnöke, akkor, amikor Jékelyt Rónayt, stb. kizárták ebből az intézményből és törvényen kívül helyezték. Minden régebbi és újabb szar írása megj. a legsúlyosabb években; ugyancsak középisk. tananyag volt. Ugyanekkor és évtizedekig (!!!) a te Hamvas Bélád, a te Várkonyi Nándorod könyvei nem jelenhettek meg, Márairól nem is szólv: ők talán nem időtálló tollforgatók, ahogy fogalmazol? Pilinszky Mándy, Jékely, Rónay másfél évtizedig, Weöres tíz évig nem jelenhetett meg, amikor Püski „szerzője” Szabó Pál, orsz.gy. képviselő a Népfront elnöke ontotta a szürkére szürkével festő, fél-dilettáns regényeit vagy Nagy István, Püski másik „szerzője” a Román Nagy Nemzetgyűlés Elnökségének tagja, az osztályharc alapján állva, helyeselte az erdélyi magyarságnak mint etnikumnak a megszüntetését, brosurá szintű regényei meg itt is, ott is öüptre megjelentek, amikor az egész magyar avantgárdot, képzőművészetet, irodalmat a semmi szélére szorították, képviselőit nyomorba taszították! Az egész szocialista magyar irodalom története a népi irodalom hozsannázásának históriája, míg az „urbánusok”-ról csak a rothadó, dekadens jelzők kíséretében lehetett olvasni. Vagy elfelejtetd, hogy Tatayt immár több, mint 30 éve mennyibe menesztették, már akkor, amikor a 3. nemzedék nagy költőinek, vagy a velem egyvívásúak még hosszú éveket kellett várniok lélegzvétre?

Ám semmi kifogásom, hogy Püski megjelentesse „régí szerzőit:” Az egész látóhatár” publikálása helyénvaló, inkább az, mint Az elsodort falué volna, amiről egy, alkalmasint megint nem „időtálló”, megfojtott írástudó, Fülep Lajos annak idején éleslátó elmarasztalással írt. De jelenjék meg „A minőség forradalma” is, amit Püski szintén jelzett, bár megnézném, ez a mű hogy állja ki ma az irodalmi, művelődéstörténeti, természettudományi kritikát, – valóban kényes politikai megnyilatkozásaival foglalkozzék más.

De amit csakugyan helytelenítettem és most is helytelenítek, hogy Püski a magyar irodalom belső békéjét meg akarja bontani. Az utóbbi évek talán egyetlen eredménye, hogy csak magyar írók voltak: szerintem megint lehetnének, legyenek népiek és urbánusok. Ez alapján véve egy emigráns elavult tévképzeten alapul. Juhász és Nagy László, indulásuk első egy-két esztendejétől eltekintve, sose tartották magukat népinek, hanem „modern”-nek; Csoórit is bölcsebbnek tartom, hogy ilyen kártékony társadalomrothasztó törekvést a magáévá tegyen. A magam szerény lehetőségei szerint, hosszú ideje küzdök az összefogásért, ellentétben NNA-sel, s most P. őt igazolja!

Ami a külföldi publikációkra vonatkozó észrevételeidet illeti, azokban annyi az ismételt ellentmondás, hogy nem igazodom el bennük. Először, sajnos egy nagyon lejáratott jelzővel, a „kozmpolitá”-val beszélsz közelebbről meg-nem-nevezett írókról, akik, mint mondod, természetes közönségüket találnák meg a külföldön. Végig

gondoltad, hogy ez az eszmemenet mikor volt hivatalosan is népszerű, és „zászlóra” is tűzték? De fejtegetésednek nincs egyetlen vetülete, ami megállná a helyét. Először is: nincs egységes „nyugati” közvélemény vagy közönség. Vég nélkül sorolhatnám az irodalomtörténeti példákat, de hát magad is irodalomtörténész vagy! Tudod jól, Poe-t az USA irodalomtörténete szar költőnek tartja, Európa lelkesedett érte. Én tapaszalatból a francia, ill. az olasz irodalom befogadó készségét ismerem, – te nyilván a kettő közül az olaszt jobban, szóljunk akkor először erről. Tudod, hogy Itáliára a campanilismo érvényes; egy sikeres római szerzőt Miláno fumigál, egy jeles trieszti vagy isztriai író Toscanában vagy Umbriában ismeretlen. Itáliában, s ez többé-kevésbé minden nyugati országra érvényes, külföldi szerzőt hazája aktuális nemzeti érdekessége miatt fogadnak be, – ha szerencsés pillanatban fordítják. 1968 után Milán Kundera Fr.-ban ismert szerzővé vált, és a cseh irodalom iránti érdeklődés növekedett. Ha egyáltalán ismerik valahol József Attilát, akkor 1956 után kezdték ismergetni, mert a „magyar” szóhoz valamit kellett kapcsolni. Siker? Fr.-ban a köv. írók kaptak jó kritikát: Kosztolányi, Füst M. (A feleségem története), Németh L. (Iszony). Ezek a kritikák pár évig voltak érvényesek, aztán elfelejtették. Dél-amerikai szerzők, az más. Először is a spanyol világnyelv, egy szomszéd ország nyelve, még ha tengerentúlon írnak is rajta, de spanyolul beszélő népek ismerik a dörgést, és jeles írókat elküldik kult. attasénak vagy legalább kult. int. vez.-nek: egy valóban jó írónak visszhangot a személyes kapcsolat ad. Halottak legföljebb jó kritikát kapnak, s az elvész a kiadványok tengerében. Sp. példa Paz, Asturias, Neruda attasék.

De te e nemzeti karaktert követeled vagy hiányolod egy-egy íróban. Ezt írod: „Csalhatatlanul felismerem a francia íróban a franciát, az angolban az angolt, stb.” Hozzáteszed: a jugoszlávon is fölismered a jugoszlávot, lengyelben a lengyelt, stb., csak a magyar írók közt fehér holló, akinek nemzeti karaktere van. Hát ez bizony többszörösen szerencsétlen gondolatmenet. Először is kinyilvánítom, hogy egy nemzeti irodalom karakterét a nyelv határozza meg, más szinte egyáltalán nem; a magyar nyelvnek mindenesetre vannak olyan, Európában párját ritkító sajátosságai, melyek (1. pl. mozzanatos igék, a szabad szókapcsolás, stb.), ami egyszeri, nemzeti előny, de „belvilág”, az nem létezik, és az irodalomtörténet tanúsága szerint, s ezt tudomásul kell vennünk, a nagy irányok a világnyelvek irodalmában alakultak ki, s ezt a lengyelek, csehek, magyarok, románok, de még az osztrákok vagy a svájciak vagy a hollandok, belgák is csak árnyalták. Milyen a francia író? Ilyen nincs! Olyan-e, mint Mauriac vagy mint Sartre, akik, ugye homlokegyenest ellenkező egyéniségek? Olyan-e, mint Bekett, aki születése szerint ír vagy Giono, aki provanszál? Úgy illenek össze, mint sárgadinnye sóval és tubákkal, hogy Weörest idézzem, akinek igaz minden nemzetinek vélt irodalomra jellemző. Milyen az angol költő? Olyan-e mint Yeats, aki egyébként szintén ír vagy mint Eliot, aki meg amerikai, de homlokegyenest különböznek. Szép, hogy fölismered a lengyel író: én, aki nagyon érdeklődöm a lengyel líra iránt, számos költőt fordítottam is, és épp úgy nem tudok e nyelven, mint te, bizony nem tudnám megmondani, mi a közös lengyel vonás pl. Galczinsky és Wazyk vagy Jastun költészetében. A jugoszláv példa bizonyítja, mennyire elragadott a név

egy téves tétel magasztalásában. Nyolcféle etnikum él ott egy államközösségben, melyet a pattanásig széthúznak. Mi a csuda a közös „jugoszláv”, amit Te fölismersz, a horvát Krlezában és a szerb Andircban, a magyar Gion Nándorban és a szlovén Preserenben?

Amit nemzeti karakter címén a magyarra vonatkoztattak már előtted mások a tőled eltérően terrorisztikus eszközökkel próbálták közvéleménnyé kényszeríteni, az valóság szemléletnek a Zola-i naturalizmus, a magatartásban pedig a sírból kiásott romantikus vátesz attitűdje: a legközelebbi rokona a zsdánovi szocreál. No most, ami Püskit illeti, kiadói tevékenysége alapján nem ismerek a te eszményeidtől távolabb álló egyéniséget. Te spirituális gondolkodású ember vagy, eszményeid Várkonyi és Hamvas, – ő materialista, és csak szociális problémákban gondolkodik: nem is folytatom.

Mindamellettt idevágó levélbeli bekezdésednek van egy ítélete, mellyel, ha jól ragadtam meg, teljesen egyetértek. Én is úgy látom ui., hogy a 30-40 évesek nemzedéke vélt vagy valóságos divatok után rohan, ami eleve elhibázott vállalkozás. A divat holnapra elmúlik, az utánzat eleve halvány. Minden hiteles újítás belső késztetések fejlődménye, ezért természetes jelenség, a követés életképtelen, mesterséges alkotmány. Valamire való művészi alkotás csak a belső fejlődés tárgyiasítása lehet.

Elébe vágok valaminek, nehogy abból adódjék bármi félreértés. A Hítel számára még júliusi dátummal Csoóri egyik hadsegéde, akivel személy szerint is jó viszonyban vagyok, kéziratot (verseket) kért. Én a megadott címre két verset küldtem: válasszának. A felelet három hónapnyi teljes hallgatás, majd nov. 2-án megjelent a Hítel, benne az én egyik versem; a lapot máig se láttam, mert elkapkodták, példányt meg nem küldtek. Okt. második felében adta Püski vitatott nyilatkozatát a Rádióknak, akkor már azt is állítván, a Hítelhez is köze van. Mivel azonban a Hítel sose nyugtázta verseim megérkezését, korrektúrát még kevésbé küldött, úgy fogtam föl: nem tartanak számat kézirataimra. A magam részéről azt mondhatom, ha Püski nyilatkozata után kérnek kéziratot, nem adok. Így nyugodtan ültem a seggemen, és fölöslegesen nem akartam primadonnáskodni. A lap eljárása mindenképpen antidemokratikus: semmibe veszik az alkotó embert, hiszen még azt se tudom, pontosan közölték-e a versemet. Ilyen önkényes szerkesztési eljárást még kevésbé jó hírű periodikák sem alkalmaznak. Úgy döntöttem: hagyom folyni a dolgokat, kéziratot nekik többé nem adok, s ha honoráriumot postáznak, jótékony célra adom.

Baráti szeretettel üdvözöl Gyrka

PÉCS, 1988. NOVEMBER 29.

Kedves Gyrka,
késedelmes válaszomnak egész sereg oka van. Már vagy másfél hónapja készülődött bennem egy erős influenza, és két hete ki is tört rajtam; tudod, hogy ilyenkor a pusztá létezés is gyötrellem. Továbbá két hétig újra itt volt a fiam; hálisstennek a szokottnál

több időt töltött most a társaságomban, s ilyenkor teljesen az ő problémái és témái foglalnak el. Úgy emlékszem, már tavaly télen is írtam, hogy a sötét téli hónapokban alig tudok gépelni, villanyvilágításnál egyáltalán nem, ugyanakkor, mivel éjszaka két óra tájban szoktam elaludni (jó esetben), nagyon későn kelek, s ezért a nappal fele elveszik számomra. Legutóbbi leveled is sok fejtörést okozott: olyan témáról vitatkozunk jelenleg, melyet csak előszóban lehetne komolyabban megtárgyalni. De azért röviden mégis megkísérlem.

Mindenekelőtt azonban fogadd őszinte gratulációm: tegnap kaptam kézhez a francia követség meghívóját. Nagyon örülök kitüntetésednek (Miklósénak is), s igazán sajnálom, hogy csupán lélekben lehetek jelen az ünnepségen. Mindenesetre megkérlek nemcsak arra, hogy számolj majd be az eseményről, hanem arra is, közöld velem, mit jelent ez a bizonyos cím, kiknek adják és mi jár vele. Én ugyanis most hallok róla először.

Az előbb említett és vitatott kérdés két csoportra osztható. Először: a 45 előtti ún. népi irodalom aktualitása. Hadd jegyezzem meg gyorsan: én nem tatom aktuálisnak. Mindössze annyit mondtam, nem tartanám fölöslegesnek, ha a fiatalabb nemzedékek is megismernék, mármint a javát. Most én is átnéztem a Magyar Élet akkori kiadványainak listáját; bizony, eléggé vegyes, de mintha éppen a legjobb írók munkái másutt /is/ jelentek volna meg. A Püski-féle sorozat nem titkoltan politizáló irodalom és publicisztika, mind jobbról, mind balról. Bár szélsőséges iromány alig egykettő akad benne; ezek újbóli megjelentetésére nyilván maga Püski sem gondol, nem is gondolhat. Az is biztosra vehető, hogy rossz és önmagukat rég lejáratott írókat nem akar újra kiadni. Én a tv-beli nyilatkozatát hallgattam, ez inkább szerény volt és tartózkodó. Ebből senki sem következtethetett arra, hogy (mint író) „társadalomrothasztó” szándékai volnának. Ám erről a szavadról jut eszembe:

Nem emlékszem arra, hogy valaha is ennyire szenvedélyesen keltél ki irodalmi és politikai téma kapcsán. Én annál gyakrabban (hozzád írott leveleimben), de ezeket soha nem viszonzotad hasonlókkal. Nem gondolhatok tehát mást: személyedben érzed fenyegetettnek magadat, mintha egész testi-szellemi egzisztenciád forogna veszélyben. Remélem, sőt tudom, hogy nem fogsz félreérteni. Hiszen mindketten alaposan megismertük a totalitárius rendszerek gyilkos következményeit. Én, ha lehet, még inkább, mint te. Az egyik fizikailag tett tönkre, a másik szellemileg tört az életemre. De akár meg is fordíthatom: a fasizmus „szellemé”-vel egy percig sem tudtam annak idején megbékélni, s azt is csak a Gondviselésnek köszönhetem, hogy a bolsevizmus nem semmisített meg fizikailag is. De te az elsőtől mintha még jobban tartanál, mint a másodiktól. Ha valóban így van, értem ezt is. Személytelenül gondolkodva persze semmi különbség nincs a kettő között. Ami pedig a magyar értelmiség egyetemese elaljasodását illeti 48 után, szintén nincs. Csak ritka kivételek vannak. A zöme mindent végigcsinált, akár „népi” volt korábban, akár „urbánus”. Nemcsak a züllött népekből lehetne szégyenletes listát összeállítani, hanem ugyanilyent a finom európeerekből is. A magyar szellem történetében nincs példa hasonlóra. Mindenesetre úgy emlékszem, hogy a népek közül a rossz írók zupáltak be főleg, de az urbánusok

közül a kétségtelenül tehetségesek is. Gondolkozzál kicsit, és egy sereg név fog eszedbe jutni. Olyanok is, akiknek közvetlen közelében éltél évtizedekig. Nem kivétel még az általad elismeréssel említett Fülep Lajos sem: „Művészet és világnézet” c. könyvében pl. hosszadalmasan mond köszönetet Sztálinnak, amiért felbecsülhetetlen szolgálatot tett a művészettörténetnek, amikor felvilágosította az igazságról a nyelvészeket! Kloáka ez, melybe a legkülönbözőbb irányból folyik össze mindenféle ürülék. Én nem óhajtom szétválasztani a forrásokat. – Miért mondod nekem azt, hogy a te Várkonyid, a te Hamvas Bélád”, mintha ezek urbánusok lettek volna? Várkonyi mindenre elszánt népi volt, őket szervezte, értük alapított lapot, megvetette az el-lentábort. Hamvas Pedig úgy tekintett mindkettőre (igaz, ritkán nézett rájuk), hogy még a kiátkozásra sem méltatta őket. Soha nem tett különbséget köztük, egyformán megvetette valamennyit.

Tagadod az irodalomban a spontán megnyilatkozó nemzeti karaktert, a „belvilág”-ot, szerinted csakis a nyelvek különböznek egymástól. Ezt valóban komolyan gondolod? Nem mondom, van ilyen „irodalom” is. Éppen ezzel vagyok elégedetlen. De az igazi! Gondolj Arany János híres, ezt a kérdést taglaló versére. Ha igazad volna, minden fordításból el kellene tűnnie az eredeti műben meglévő jellegzetességek leg-halványabb nyomának is. De nem tűnik el, mert nem csak a nyelv, nem csak az író individualitása teszi a lényegét, hanem a racionálisan valóban nehezen meghatározható népi-nemzeti „belvilág” is. Pontosabban: az ethnikai. A spanyol bor éppúgy bor, mint a magyar, mégsem egyformák. Az irodalomban sincs másként. A nyelv nem csupán és nem kizárólagosan karakterizál, hanem át is szűr, át is ereszt egy még mélyebben fekvő réteget. Legtöbbször teljesen az író szándékától függetlenül, sőt esetleg ennek ellenére is. Ezt még a hozzád oly hasonlóan gondolkozó mestered, Babits is kiemeli pl. az Amor Sanctushoz írott bevezető tanulmányában. Pedig ha volt valaha minden tekintetben univerzális igényű költészet, akkor a középkori latin himnusz-költészet az volt. A szépprózában rendszerint már a szituációk, a helyszín is olyanok, hogy nem érthetők félre, honnan származnak. És ezt tükrözi a „festés” is. A regényekből, novellákból készült filmek mindezt annyira felerősítik (szándéktalanul, de törvényszerűen), hogy külön élvezet forrásaivá válnak. Véletlen ez vagy netán önkény? Igaz, amit mondasz, hogy a mai Jugoszláviában hat-hét náció él. Azt kérdezed, mi a közös bennük. De hát nem látod, hogy ezzel éppen nekem adsz igazat? Igen, más a horvát Krleža, és más a szerb Andric. Miért? Mert a horvátok sok száz évvel korábban kerültek közel Nyugat-Európához, mint a szerbek. A horvátok katolikusok, a szerbek nem. Ez lényegbevágó különbség. Más szóval: nem is nemzeti, hanem egyenesen ethnikai különbségekről kellene beszélnünk az irodalomban. Ha ez rasszizmus, akkor az Isten is rasszista, mert minden törzsökös kultúrának másképp nyilatkoztatta ki magát. Azt mondod, Poe-t lenézik az amerikaiak (és angolok), a franciák ellenben sokra tartják. De miért?!? mert az angolszászok nyelvi ügyefogyottságokat fedeznek fel Poe-ban!!! a franciák (Baudelaire, Mallarmé, Valéry) viszont ezeket nem érzékelik. Kérdezed, az ír Beckett-et mi különbözteti meg a bennszülött franciáktól? Hogy mi? Hát az, hogy kelte az istenadta, ezért „abszurd” és bár magasabb hatványon az, mint

az (egyébként frankkal kevert) szintén gall franciák, nem üt el tőlük észrevehetően. Megintcsak jól mondod Yeats és Eliot nagyon különbözik. De miért? Mert Yeats ír (kelta), Eliot nem. Ezért „okkult” és metafizikus az első, s ezért nem az a második, még olykori témái ellenére sem. Két ősi világ áll itt szemben a nyelv azonossága ellenére. Nem az egyéniségük különböző, hanem a lelkük. – Hogy melyik a francia író? mert szerinted ilyen nincs. Megmondom neked: a középkor vége óta mindegyik. Descartes unokája minden francia prózaíró, bármilyen a világnézete (a racionalista alap mindegyikükénél kimutatható) költőik is csak a múlt század közepe óta lázadnak (ez) a hideg-ironikus racionalizmus ellen a maguk gall-kelta „belvilág”-át élve ki. Meg kell hagyni, kitűnő „munkamegosztás”, a frank és a gall elem pompásan ellensúlyozza egymást. – Végül azzal gyanúsítasz meg, hogy öntudatlanul zsdánovista vagyok, és a szocreált súrolom. Hát ide vezet a következetes egyoldalúság? Nem, én nem vagyok ilyen irreálisan következetes, a tények jobban érdekelnek a mégoly rokonszenves teóriáknál.

Ez a konkrét bizonyítékokkal sokszor nem igazolható, ám (talán a legújabb időköt kivéve) nagyon jól érzékelhető aróma vagy aura valószínűleg ugyanabból a láthatatlan középpontból ered, ahonnan maga az emberi jelenség, ill. megjelenés. Márai írja, hogy Kairóban egyszer egy szálloda kapuja előtt nézelődött, s az ott álldogáló, turbános kapuőr magyar nyelven ezzel a váratlan kérdéssel szólította meg: „Ugye, ön magyar ember?” Márai meghökkent. Az őt elmondta, hogy évekig Budapesten dolgozott egy szállodában, ezért ismerte fel, minden külső jel híján, Máraiban a magyart. Hasonló élményeim nekem is voltak külföldön. Meggyőződésem, hogy a nemzeti színezetet csak erőszakkal lehet kitörölni egy irodalmi műből. Kétségtelen, hogy nálunk egy-két évtizede sikeresen hajtják végre az effajta operációkat, bár – ki tudja. Talán a közellét homályosítja el a tekintetünket. Az irodalom régebbi korszakaiban egyértelműen felismerjük; nem kizárt, hogy idő multával a maiból is kiütközik majd. Ugyanakkor nem vitatható, hogy a tendencia jelenleg világszerte a természetes különbségek elmosására irányul. Mint minden más területen. Én ennek a vívmánynak nem tudok örülni. Ahogy másfelől a nemzetieskedésnek sem. Amazokat a sterilitás, ezeket a korlátoltság teszi majd hognem élvezhetetlenné. –

Lakatos mégis írt mostanában egy újra fogalmazott levelet a Vargha Kálmán-ügyről. Csakugyan meglehetősen bonyolult história, ráadásul cseppet sem épületes, de végre számomra is érthető és világos. Mellékelten megküldte BhagavadGitá-fordítását, s ennek azután már felhőtlenül örülhettem. Ismerem valamennyire ezeket a roppantul nehéz, európai embernek sokszor alig érthető keleti szövegeket; Pista, mondhatom, remek munkát végzett. Hiszen majdnem minden sor, nem ritkán minden szó alig leküzdhető nehézséget jelentett, nem kevésbé a teljes formai hűség.

Még a hónap közepe táján Kárpáti Kamil is jelentkezett. Végre felhívta őt telefonon Lovas Gábor, az Iris Kiadó vezetője. Tévedtem a múltkor, nem a Püski-féle Isisnél van Vörösmartym, hanem az Irisnél (te lelkem régi istensége!). A vezető közölte Kamillal, hogy a Vörösmartyval minden rendben van; tervük az, hogy mához egy évre, jövő karácsonyra jelentetik meg. A részleteket a szerkesztő még ebben az évben meg-

beszéli Kamillal, aki az én nevemben fog tárgyalni. Kamil mindazáltal úgy véli, hogy egyelőre csak óvatosan bizakodhatunk, és csak a részletek megtárgyalása után lehetünk biztosak a dologban. Én ehhez hozzátenném, hogy akkor sem egészen, mert ki tudja, mi lesz egy év múlva. Ennek a kéziratnak még ma is vannak igen kényes részei, bár Lovas G. sem törlésekről, sem igazításokról nem beszélt. Én minden esetre a végéig ragaszkodni fogok a szöveg teljes épségben hagyásához. Ez az Iris nemrég kapott saját terjesztési engedélyt, és K. szerint kitűnően prosperál, olyannyira, hogy ő a saját, már elfogadott regényét is át akarja vinni hozzájuk a Szépirodalmitól, mert az állami kiadók teljesen csődöt mondtak.

Kamil megküldte a Stádium c. folyóiratának 1. számát is: ilyen fura szüleményt még nem láttam. Egyik fele magyar, a másik fele német nyelvű. Az utóbbi az erzsébeti-soroksári svábok részére készült, és készülne a jövőben is, a Magyarországi Németek Szövetsége patronálja, ők viszont az NSZK-beli, a II. világháború után oda áttelepített, eredetileg magyarországi németek szövetségétől, a Landsmannschaft der Ungarndeutschen-től kapják a pénzt. Ezt az új magyar folyóiratot tehát a nyugatnémetek tartják el. Bár Kamil (aki hivatalosan is főszerkesztőként szerepel) tele van panasszal, én ezt a számot általában igen jónak találom. A magyar részben vannak a színvonalasabb írások, egyik-másik, főleg az esszé, igazán kitűnő. Érdekes viszont, hogy a német nyelvű szövegek, elsősorban az interjúk, politikailag még bátrabbak és szókimondóbbak, néha egyenesen elképesztők. Pl. Hanák Péter cikke – a jellemét, no, azt jól ismerjük. Kamil azt mondja, hogy a német szerkesztőség máris felbomlott, és nagy gond az újjászervezése. A nyomdájuk sem vállalja a további számok (évente három jelennék meg) előállítását: most öt különböző helyen végeztetik el azt, amit egyen akartak. Kamil és a felesége éjjel-nappal lótnak-futnak, mert a munkatársak kényelmeskednek, nem dolgoznak. K. nagyon megörült, hogy felajánlottam neki azt az ominózus Szabó L-ről írott memoárt, és írásokat is kér tőlem. (A Szabó Lőrincet már régebben ismeri, mert még tavasszal olvasta mint a Kodolányi-könyvem egy részletét) Szívesen dolgoznék, csak ne fájna minden porcikám, s oszolna el kissé a lelket borító, örökös sötétség. –

Valóban, nem kerültem el Kovács Sándor Iván megtisztelő látogatását. E hónap 10-én itt tartották az Irodalomtört. Társ. vándorgyűlését, s egyben megalakult a baranyai-tolnai tagozat. Nem gondoltam semmi rosszra, amikor este csöngettek: öt ember állt az ajtó előtt! Kovács S. I., Kabdebó, az ő pártfogását élvező lánytanítványa, akinek szakdolgozata számára három óra hosszat beszéltem a nyáron magnóba Kodolányiról, továbbá Vörös Jóska, végül Papp István (aki szeptember óta irodalomesztétikát ad elő az egyetem hallgatóinak, Bécsy Tamás penderítette oda maga mellé). Alig fértünk el hatan egy kupacban. Mint korábban, most is hoztak két üveg vörösbort, és ennek fényénél igen élénk eszmecsere bontakozott ki. Kovács nagyon kedves üzenetet hozott részemre Bán Imrétől Debrecenből. (Az öregút nagyon beteg, ágyban fekvé is dolgozik. (Kovács nem tagadta meg magát: amikor bejött, le sem ült, rögtön szemügyre vette könyveimet, mondván, hogy a könyvek nagyon jellemzők gazdájukra. Azután méltóságteljesen helyet foglalt, felöltötte legjoviálisabb ábrázatát,

anekdotákkal fűszerezte mondókáját, és szigorú tárgyilagossággal felelt kérdéseimre. Már nem is tudom, mi minden került szóba: Dante, Balassi Bálint, Goethe, mai magyar írók és lapok, minden rendű és rangú emberek, a múlt és a jelen, a közállapotok, a nemzetközi politika. Vagy három óra hosszat diskuráltunk. Kabdebó volt a legélénkebb, nem tudom, mi vonzza hozzám. Papp Pista szerint K. folyton-folyvást emleget engem a hallgatóinak, idézi „mondásaimat”, ahogy az esti beszélgetés után egy órával is tette egy egyetemi ülésen, Kovács is ezzel búcsúzott tőlem: „nincs semmi baj, a fiatalok jól ismernek téged”. Hát ez is valami.

Írni kellene, dolgozni, gépelni (azt az átkozott Wölfflint!)l. De a fáradtságom csak nem múlik. És most Kamil még arra is kér, hogy folyjam bele a lapjának német szerkesztésébe. De ilyesmit aztán végképp nem vállalhatok. Nem ismerem a mai német irodalmat, fordítani sem akarok már, mert szabályszerűen meggyűlöltem a fordítást. Nem is tudom, mit akarok még; talán csak békességet, helyel-közzel kedvemre való munkát.

A Hitelben megjelent versed miatt, ill. a megjelenés körülményei miatt ne halmozzál újabb gondokat a gondokra. Eljárásuk csakugyan sértő, én is így éreznék a helyedben. Sietés, kapkodás, következtelenség mindenütt. Csoóri talán nem is tud a történetekről.

Baráti szeretettel ölellek Laci

1988. DECEMBER 07.

Kedves Laci!

Örülök, hogy végre jó híreket közölhatsz. Kedvező hír, hogy az Iris igent mondott Vörösmartyd kiadására, és helyeslem, ha a Stádiumban megjelenteted Sz.L. – emlékezésedet. Igaz, ez a folyóirat úgyszólván a nyilvánosság kizárásával jelenik meg, de ma már ez áll a régebben működő folyóiratokra is, főként az érdeklődés hiánya és terjesztési ügyetlenségek miatt. Meg aztán helytállónak tartom azt a nézet, melyről Schott Fitzgerald véleményeként hallottam: az a fő, hogy egy írást kinyomtassanak, mindegy, hol jelenik meg. Bár ahogy a Stádium helyzetét leírod, ez vérszt jósló, más, újabb periodikák jobban állnak.

K.S.I.-t, úgy látom, szerencsés találásban kaptad. Emlékszem, magyarul megírtam egyszer, goromba modorú embernek tapasztaltam, sőt pökhendinek, s írtam arról is, ha a Rádióba beteszi a lábát, az ottani dolgozók, ugyanezen ok miatt, azonnal szaszét rebbennek.

A francia téma. Ez az ügy másfél éve húzódik, és e vonatkozásban semmivel sem bizonyultak jobbnak, mint a hazai hivatalok. Most, hogy a tárgyi jelkép átadására kitézték az időpontot, kérték tőlem 20 barátom nevét, akit ez alkalomból szívesen látnék jelen. Először azt feleltem, az én barátaim zöme nem tud franciául, mire a válasz: ez nem akadály. Erre küldtem nekik egy névsort, ugyan nem húsz főből, de 15-16 névből állót, a nőket feleségestől értve, s azért némi nyelvismeretet feltételezve.

Ami téged illet, természetesen tisztában voltam vele, hogy fizikai okokból nem lehetsz ott, de azt is lehetetlennek tartottam, ha mintegy másfél tucat barátom, s inkább csak jó emberem nevét leírom, a tiéd ne legyen a listán. Mészöly nevét elnézted, nem Miklósról, hanem Dezsőről volt, van szó. Én egyébként vele együtt kerültem terítékre, 3 nappal előttünk Réz Pál és Rayman Katalin kapta ezt a kitüntetést. Három fokozata van, én, s még ketten a legalacsonyabbat kaptuk, Réz Pál, mivel fordítói tevékenységét ismerték el, s az ő idevágó munkássága könyvtárnyi, egy fokkal magasabbat kapott. Semmivel nem jár! Tehát nem adnak pénzt s nem jár vele ösztöndíj. A háború után a fr. államvezetés úgy döntött, külföldinek nem adnak többé becsületrendet. Most vagy adják az Ordre des Arts et Lettres-t (Ez volt Sötérnek) vagy a Palmesacademiques-ot; erről van szó. Egyetlen az előnye: a sok ronda küllemű kitüntetéssel ellentétben finom, mert lila szalagon két egymásba ölelkező palmaág, semmi más. Az esetet nem szabad túlértékelni. Egyfelől már sok magyarnak adtak, filmeseknek, fordítóknak (pl. Somlyónak), stb. másfelől valamelyest a véletlen műve. Az előző kultúrattasának, akit valóban csak futólag ismertem, eszébe jutott, hogy néhány fordítónak ezt kellene adni, s rám is gondolt, bár legalább úgy gondolhatott volna másra is (Vas is kapott a múltban), de az utódát már nem érdekelte az ügy, még kevésbé a személyünk, a nagykövet asszonyinak pedig más a problémaköre. Így aztán az illetékes fr. miniszter februárban kelt döntését egy diplomával együtt áprilisban elküldték, de a folytatás csak most következett, bár a folyamat tavaly júniusban indult. Különben a nagykövet asszony rezidenciájában került sor az átadásra, mindkét alkalommal kb. 20-25 fő jelenlétében. Érdekes módon egyik „kitüntetett” méltatása (tárgyhoz szólóan!), s ez nyilván a titkárnők előkészítő munkáját dicséri, persze a bekért életrajzok alapján, majd kinek-kinek a válaszbeszéde. Mivel az Excellence annyira fordítói tevékenységre koncentrált, az én esetemben, hogy a méltatást kitöltse, meglepő mulatságul fölolvasta egy fr.-ra fordított versemet.

Rengeteg a munkám, agyon vagyok hajszolva. Elsősorban Mándy 70. szül. napján, az Írószöv.-ben fölolvasható szövegem gondja nyomaszt, de vannak más teendőim is. Épp ezért most nem bocsátkozom a tárgy érdemét illető részletekbe, amikor azért mégis folytatom eszmecsereinket a népi-urbánus kérdésben. Lacikám, rossz sorsod akaratóból távol élsz a problémák elevenétől, bár ennek van előnye is. Mindenesetre tudnod kell, hogy ebben a kérdésben valamennyi barátunk közül, ha ezen az Újhold legtagabb körét értjük, én vagyok a legtoleránsabb. Lakatos épp a te ügyedben telefonált, nem tudván magyarázatát adni panaszodnak, miért nem dolgozol. Különben hasonlókat mondtam neki, mint amilyen magyarazatot most önként magad adsz. Nos, L.-nek megemlítettem, vita van köztünk: vajon a rendszer a népieket vagy urbánusokat támogatja-e. Hallottad volna a reakcióját: De ha idevágó gondolatod nem nekem, régi barátodnak írod, hanem pl. Nemes Nagynak vagy Mándynak, bár sorolhatnak még neveket, ők attól kezdve halottnak tekintetének. Emlékszem, amikor a Jelenkor Újhold-számának készülésekor Lakatos fölkeresett, minthogy épp betegkedtem, kereken megmondta, hogy, úgymond, a népiek halálos ellenségeik, semmi közösséget nem vállalnak velük. Én beszéltem rá őt, s ő utóbb, általam meggyőzve a

házaspárt, hogy legalább Csoórral kooperáljanak. Saját fülemmel hallottam, amikor régesrég NNÁ Juhászt és Nagy L.-t gyalázta, az előbbit, mert, úgymond elvette az ő helyét, az utóbbi, mint kommunista suhancot. Ilyen kicsi országban mindenki mindent hamar megtud: gyorsan kialakult a kölcsönös gyűlölet.

Most jöttem meg a borbélytól. Míg hajamat nyírták, a „Könyvről Könyvért” c. műsort hallgattam. A versengés Veres Péter életműve körül folyt, akit 56-ban a Parasztpárt emelvényére nem akart a tömeg fölengedni: Illyés rimánkodta oda. Megismétlem, többszörös miniszter volt, érettségi tétel, amikor Babits, Kosztolányi nevét csak sárral befenve írták le. Tudnod kell, hogy Darvasnak 56 októberében egy táblát akasztottak a nyakába „A nép árulója” felirattal, s úgy sétáltatták a Váci utcában! Őket véded? Egyáltalán nem tartlak zsdánovistának, de ha nem gondolod végig a tényeket vagy ismeretek hiányában a te értékrendeddel s a te világnézeteddel ellentétes tollforgatókat védész, akik viszont e hibában maraszthalhatók el, ugyan mit mondjak? Akiket a tiédnek gondolok, azok spiritualista világszemléletű emberek voltak, Püski írói osztályharcos materialisták: persze, csakugyan nem kommunisták, hanem jobbára fasiszták, hiszen ez az eszmerendszer is radikális néppárti ideológiával lépett föl, akadt a Magyar Élet szerzői közt egy-két későbbi kommunista is. (L.Darvas) Múltkor is azt írtam, de úgy látszik minden alkalommal le kell írnom mert félrehallasz, félreértesz: semmi kifogásom „Az egész látóhatár” megjelenjen, jelenjék meg a Kisebbségben is, – ha ugyan erre mód van, mert én jól ismerem ezt a művet, (*A közelmúltban olvastam s igen nagy örömmel!*) s az ún. Helsinki egyezmény paragrafusai értelmében, ha mások nem, a romák másnap megtámadnák miatta az egész ország becsületét, s minek nekik labdát adni, amikor ugyanis óriási előnyben vannak... Előző levelemben le sem írtam a „fasizmus” szót, ha igen idézd a fejemre. Mindenesetre azt kell hinnem, nem én, hanem alapjában te tartod fasisztának a vitánkba keveredett egyik-másik személyt, ha e jegyben tételezel föl olyan szubjektívizmust részemről, mellyel szemben múltkor is, most is csak az objektív tények vizsgálata, az igazság keresése vezetett. Ki mit ismert meg, azaz szenvedett meg a világból, abban a másik nem bíró. Én csak arra utalok, gondold meg, kettőnk közül ki volt hadifogságban, kit utaztattak az oroszok tíz napig vonatban farkasordító hideg idején úgy három napig, hogy egy korty vizet sem adtak, nemhogy enni. De most már csakugyan elragad az indulat.

Múltkor egyértelműen azt írtad, te írásából megismered a jugoszláv író, – a jugoszlávot, nem a horvátot, nem a szerbet, nem a szlovént. Most mint melletted szóló érvet hozod föl, hogy más a szerb, mint pl. a horvát! Egyébként mindentől függetlenül elég kockázatos hivatkozási alap még így is a tiéd, hiszen egyikünk sem olvassa e műveket eredetiben!

Máskülönben alkalmasint nem csupán a nyelvek különböznek egymástól, bár a nyelv karaktere elsősorban határoz meg egy irodalmat: a magyar a filozófiai szókincs hiánya, a franciát a mértani pontosságú mondatszerkesztés, hogy csak mutatóba idézzek egy-egy példát. Természetesen van hagyomány is, amiből nem lehet, nem is kell kibújni. De ami ma még idegen, mert új, holnap hagyomány lesz. A magyar irodalom adysodott el, írta bölcsen Babits. Püskinek egyedül egyetlen megnyilatkozását kifo-

gásolom, egyébként nem törődöm vele, mert kinek-kinek megvan a maga irodalmi meggyőződése és ízlése, s az enyém gyökeresen más. De kifogásolom, hogy talán meg gondolatlanságból, újra bevezette az osztályellentétek fogalmát a hazai irodalmi életbe. Azóta Csoórinak, akit pedig emberi mivoltában, ellentétben az Ujholdasokkal, kedveltem, hasonló, hona ugyancsak meggondolatlan megfogalmazása hangzott el. Abban egyetértünk, az egész társadalom rohadt el 48 után.

Baráti szeretettel

Gyurka

PÉCS, 1988. DECEMBER 14.

Kedves Gyurka,

még egyszer örömmel nyugtázom a francia követség meghívóját, ezúttal – ahogy már először is kellett volna, hiszen tudtam, hogy tőled származik – személyesen neked, és abban a szilárd meggyőződésben, hogy a kitüntetést bőségesen megérdemled. Nemcsak azért, amit egész életedben a francia szellemért tettél idehaza, hanem (amit a hivatalos szervek aligha ismerhetnek érdemben) szellemi „kettős állampolgárságod”-ért is, hiszen mentalitásod és ideáljaid oly közelállnak a francia eszményekhez, hogy némi joggal a magukénak is érezhetnek. A clarté-hoz és a francia biens de l'esprit-hez való ösztönös, egyszersmind tudatos vonzódásod, heroikus küzdelmed az intellektus primátusáért, gondolom, sokban rokonítanak velük. Az én rokonszenveim jóval szét-szórtabbak és eklektikusabbak, ezért is tudom méltányolni azt az erős támaszt, amit egy meghatározott kultúrával való illetén külső-belső szövetkezés jelent.

Azt hiszem, itt az ideje, hogy lezárjuk azt a vitát, amit az egykori népiek és urbánusok főleg 48 utáni viselkedéséről folytattunk.

Ebben a tekintetben nincs köztünk lényeges nézeteltérés. Ami a népieket illeti, én mindig a jó és nagyszabású írókra gondoltam, pl. Szabó Dezsőre, Kodolányira, Illyésre, részben Németh Lászlóra – te viszont inkább két nevet emlegetsz jogos kereséssel, Darvast és Veres Pétert. Ha eddig nem jelentettem volna ki kellő hangsúllyal: mindkettőt rossz írónak tartom, továbbá Darvast jellemtelennek, Veres Pétert pedig gyenge jellemnek. Darvasról, emlékszem, már vagy 20 évvel ezelőtt azt írtam neked egy levelemben, hogy „ez hazaárulásban megöszült álparaszt” Veres P. korai szociográfiai írásainak megvan a maguk történeti jelentősége, 45 és 48 után viszont vele született butasága, kritikátlansága és szárnalmas hiúsága azt a kevés jót is feledtette, amivel indult. Nekem valamikor 58-ban őszintén bevallotta, mint egy megszégyenült kiskölyök, hogy ő csakugyan elhitte a Rákosiék által terjesztett rágalmakat: látnod kellett volna zavarát és őszinte bánkódását, hogy egyszerre megsajnál és megvessed. Tőlem mindig oly távolálltak mindketten, hogy most értetlenül olvasom levelednek ezt a passzusát: „őket véded”. Én őket? Persze, hogy ők materialisták, én meg nem vagyok az, de soha nem fogom elfelejteni Várkonyi egy mondását: a materializmus nem annyira elmélet, mint inkább elmeállapot. Így igaz. Akkor pedig ma-

radjanak maguknak, nem tőlük fogom tanulni az igazságot, de abba is rég belefáradtam, hogy szakadatlanul háborogjak miattuk. A hinduknak van igazuk: esztelenség kárhoztathatunk valakit azért a tudati szintért, amelyben leledzik.

Amikor legutóbb azt írtam, hogy mindketten megszenvedtünk mindkét rezsim (a fasizmus és a bolsevizmus) brutalitásai miatt, és én talán még jobban, mint te, akkor álmomban sem gondoltam volna, hogy ezt a saját élményeidben való illetéktelen beavatkozásnak, „bíraskodás”-nak fogod minősíteni. Ellenkezőleg, közös tapasztalatainkra akartalak figyelmeztetni. Ha magamat ítélem sújtottabbnak, akkor a szó szoros értelmében kézzelfogható okokra gondoltam. Ezekben sem te, se másvalaki nem kételkedhetik. Sajnálom, hogy ezt kell mondanom, de orvosilag tudom igazolni, ami pedig szellemi sarokba szorítottságomat illeti, te tudod a legjobban, micsoda szélmalomharcban élem az életem. Lehet, hogy Don Quijote unokája vagyok, de valószínűbb, hogy egy csőcselékuralom áldozata. Ha minden sikerül, talán egy év múlva napvilágot lát az első könyvem. Amikor már a 66-ik évemet fogom taposni, ha ugyan taposni fogom. Hagyjuk, Gyurka, ezt a szomorú és tipikusan magyar vetélkedést: melyikünkkel bántak mostoháiban az idők. Hadifogságban fázva-éhezve-szomjazva kínlódni bizonyára nem szívderítő dolog, Ha ezért most téged „elragad az indulat” (már mint az én bárdolatlan megjegyzésem miatt, mint írod), engem inkább a szomorúság tölt el. Én is zötykölődtem akkor hideg marhavagonokban, de szerencsétlenségemre még a trágalyében úszva is, kezem-lábam teljesen bénán, és deréktől felfelé kilógva a mozgó vonat nyitott ajtaján órák hosszat, éjszaka, miután menekülő száz nők tömege vaksötétben facipőiben végiggázolt rajtam. (A lázam: 41 fok körül.) Nekem sem adtak hetekig enni, még pénzért sem, de nem az oroszok, hanem a magyarok. Így lettem 60-ból 40 kilós. A többit már talán tudod. De kezdhethetnék akár a születésemmel is. Vagy a gyönyörű diákévekkel, amikor tandíjhátralék miatt, az egész osztály előtt megszegyenítve, óra közben hazaküldött az igazgató – szegény apám munkanélkülisége nem hatotta meg az atyákat (a rendjük dúsgazdag volt). Egyáltalán, egy életen át tartó barátság után nem ártana többet tudnunk egymás korai éveiről (azt mondják, ezek a legdöntőbbek), akkor talán kevesebb hibát követnénk el a legjobb szándékkal írott leveleinkben.

Természetesen nagyon régóta tudom, hogy miként vélekedik az Ujhold köre a népiekről, de általában fontosabb (nekem fontosabb) dolgok szoktak foglalkoztatni. Akkor is, ha ezt zokon vennék tőlem ujholdasék. Vagy éppenséggel „halottnak tekintenének”, ahogy írod. Gyakorlatilag úgyis annak tekintettek mindig. – Lakatosnak részletesen megírtam, mi akadályoz a normális munkavégzésben: mi az, amit nem ért? Én érthetően fogalmaztam.

Kívánom Gyurkám, hogy békésen töltsd az ünnepeket, az új esztendőben pedig eredményesen dolgozhass, és légy egészséges.

Baráti öleléssel

Laci